DERIVAREA SEMANTICĂ ÎN SFERA TERMINOLOGIILOR

Ştefan Vodă
Universitatea *Ovidius* Constanța

Semantic derivation in terminology (Abstract)

The present work shows some aspects regarding the changes in the semantic structure of some words in the common language when they are used in the specialized subsystem. This process is called semantic derivation and consists in terminologizing some words from the common language. The different meaning of such words is illustrated by many examples.

Lucrarea de față reprezintă o încercare de a aborda unele aspecte privind schimbările din structura semantică a unor cuvinte din limba comună prin trecerea lor într-o altă sferă de întrebuințare, cea a limbajelor de specialitate (profesionale), cu alte cuvinte în sfera diverselor subsisteme terminologice.

După cum se ştie, lexicul este partea cea mai sensibilă la modificările impuse de o multitudine de factori de natură socială, culturală, tipuri de comportament etc.

Analizând cauzele şi tipurile schimbărilor semantice acad. Alexandru Graur a subliniat faptul că sensul unui cuvânt face parte dintre elementele cele mai mobile ale unei limbi şi că modificările de ordin semantic (în ansamblul lor) reprezintă unul dintre cele mai interesante aspecte ale dinamicii vocabularului.[1]

Abordând această problemă dintr-o altă perspectivă, Theodor Hristea afirmă că schimbările de sens ale cuvintelor constituie însăşi tema centrală a semanticii diacronice şi una dintre laturile fundamentale ale cercetării etimologice moderne.[2]

Schimbarea sensurilor unor cuvinte, existente într-o limbă, reprezintă şi una din resursele interne de creare a unor noi unități nominative. Lingvistul rus A.S.Budagov remarca faptul că: "… noul poate fi exprimat nu numai printr-o creştere cantitativă a unităților lexicale, ci şi prin schimbări de ordin calitativ ale unităților existente deja în limbă ."[3]

Într-un studiu consacrat unor aspecte privind dezvoltarea semantică a vocabularului limbii ruse actuale, cercetătoarea Ecaterina Fodor menționa că: "… pe lângă creşterea numerică a fondului de cuvinte, sunt foarte active procesele care duc la schimbarea structurii lor semantice prin dezvoltarea polisemiei. Acest proces, denumit derivare semantică, are trăsături comune cu derivarea afixală: în ambele cazuri este vorba de schimbări legate de structura vocabularului, contribuind la apariția

[1] Pentru diferitele aspecte legate de schimbările de sens, vezi: *Studii de lingvistică generală. Varianta nouă*, Bucureşti, 1960, p.212-219.
[2] Theodor Hristea, *Schimbările semantice şi importanța lor pentru cercetarea etimologică*, în: *Semantică şi semiotică*, sub redacția acad. I.Coteanu şi prof.dr. Lucia Wald, p. 258.
[3] R.A.Budagov, *Čto takoe razvitie i soveršenstvovanie jazyka*, Moskva, 1977, p.225.

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

elementelor noi (respectiv, a unor cuvinte sau sensuri noi), deci are loc un proces de creație."[4]

Fenomenul derivării semantice se manifestă nu numai în cadrul limbii literare, considerate ca sistem, ci şi în cadrul diverselor subsisteme terminologice, numite şi limbaje de specialitate, sau profesionale[5] care evoluează după aceleaşi legi ca şi limba comună.

Esența fenomenului analizat constă în terminologizarea unor cuvinte din limba comună, înțelegând prin aceasta folosirea în cadrul limbajelor de specialitate a unor unități lexicale cu un alt sens decât cel pe care îl au în limba comună. Astfel, în termenul marinăresc **vitalitatea navei** ("capacitatea acesteia de a pluti, având un număr de compertimente pline cu apă, inundate") cuvântul **vitalitate** are un sens diferit față de cel din limba comună ("caracterul a ceea ce este viu; putere de viață, vigoare, energie, dinamism").*

Cuvântul **teatru** îşi modifică sensul cu care circulă în limbajul uzual în sintagma **teatrul de operațiuni de luptă**, folosită în domeniul militar.

Cuvântul **arhitectură** (având în limba literară sensurile: 1-"ştiința de a proiecta şi construi clădiri"; 2-"stilul, caracterul, planul unei clădiri") se foloseşte în domeniul marinei în îmbinarea terminologică **arhitectură navală** cu sensul de "ştiința proiectării şi construirii navelor." (Se remarcă extinderea, prin analogie, doar a unuia din cele două sensuri ale cuvântului din limba literară şi anume "ştiința de a proiecta şi construi nave"). Şi în cazul cuvântului polisemantic **câmp**, folosit în sintagmele **câmp de gheață, câmp de mine**, sensul terminologic apare ca rezultat al extinderii doar a unuia din multiplele lui sensuri şi anume a celui de "loc, spațiu, porțiune."

---

[4] Ecaterina Fodor, *Rolul modelului în procesul dezvoltării semantice a vocabularului limbii ruse actuale*, în *Semantică şi semiotică*, sub redacția acad. I.Coteanu şi prof.dr. Lucia Wald, p.337- 344. Autoarea subliniază faptul că "există similitudini între mecanismul derivării şi modalitățile de funcționare a modelelor derivative. Modelul derivativ, reprezentând un tip de derivare generalizat, îşi lărgeşte valențele interne (posibilitățile combinatorii ale afixelor cu diverse radicale) şi devine un model activ. Pe de altă parte, formarea sensurilor lexicale (căci despre acest lucru este vorba atunci când folosim termenul derivare semantică) se produce după un model intern, existent în cadrul cuvântului polisemantic, sau după un model extern, aparținând altui subsistem lexico-semantic".

[5] Unii cercetători consideră limbajele de specialitate (sau profesionale) ca "ramnificații sociale ale limbii, alături de argouri şi jargoane", alții le privesc din perspectiva stilisticii funcționale ca varietăți ale stilului tehnico- ştiințific. Detalii- în studiul lui Paul Miclău *Dimensiunea semantică a limbajelor de specialitate*, în volumul *Semantică şi semiotică*, sub redacția acad. I. Coteanu şi prof. dr. Lucia Wald, p. 68.

* Definiția termenilor de marină este dată după: A. Bejan, M. Bujeniță, *Dicționar de marină*, Ed. Militară, Bucureşti, 1979.

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

Trecerea sensului modificat al cuvintelor din limba comună în sfera limbajelor de specialitate (a terminologiilor) are, de regulă, la bază o oarecare asociere (analogie) sau contiguitate. Acest lucru poate fi ilustrat şi prin următoarele exemple, în care o serie de cuvinte uzuale intră în compunerea unor îmbinări terminologice, specifice diverselor domenii de activitate:

cămaşa cilindrului (la motor);
dinte (în angrenajul unei roți);
falcă (a menghinei, a presei, sau de concasor);
gât (al burghiului, al cabestanului);
nară (de ancoră, de parâmă, de punte);
ochi (de ancoră, de pisică, al suveicii etc.);
pas (al elicie, al unei roți dințate, al înfăşurării);
perdea (de foc, de fum, forestieră);
pernă (de aer, hidraulică, pneumatică);
picior (al bielei, al arborelui la navă);
roi (meteoric, de stele) ş.a.

În unele cazuri poate fi vorba de o analogie în planul acțiunii. De exemplu, termenul **botezul navei** (cu sensul: "ceremonial tradițional, care are loc cu ocazia lansării la apă a unei nave noi. Când I se anunță numele, se sparge o sticlă de şampanie de bordul prova") a apărut ca urmare a unei similitudini cu acțiunea exprimată de cuvântul **botez** ("ritual creştin de primire a cuiva printre credincioşii bisericii, însoțit de atribuirea unui prenume").

La baza transferurilor semantice prin metafore (metaforizare) pot sta asemănări sau asocieri de un anumit fel, referitoare la formă, poziție (amplasare), funcția îndeplinită etc. Aşa se explică apariția unor termeni de marină cum sunt: **ancoră-*ciupercă*, ancoră-*grapă*, *gheară* de ancoră, *arbore* al navei, *aripa* gabierului, *clopot* scufundător, *pălăria* cabestanului, *colivia*_elicei, *ureche* de remorcă, *vânător* de submarine, nod *de turban*, nod *în stea*, *cioc de papagal*** etc.

Termenul **torpilă** ("armă submarină destinată distrugerii operei vii a navelor adversarului"), provenit în limba română din franceză (**torpille**), are în limbile germană şi engleză forma **torpedo**, iar în rusă – **torpeda** . Este posibil ca acest termen să fi apărut tot ca urmare a unui transfer semantic de tip metaforic şi anume prin asociere cu denumirea unui peşte-torpilă (torpedo marmorata) – "peşte marin cu schelet cartilaginos, cu corpul turtit dorsal şi ventral, capabil să producă, la atingere, descărcări electrice cu care îşi ucide prada."[6] Asocierea s-a făcut având în vedere atât forma, cât şi acțiunea şi efectul produs de un asemenea peşte.

[6] Vezi indicațiile de ordin etimologic pentru cuvântul *torpeda*, în *Slovar' inostrannych slov*, redaktor L.N. Komarova, Moskva, 1980, iar pentru cuvântul *torpilă*, în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei R.S.R., 1975

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

Acelaşi tip de transfer semantic a avut loc şi în cazul altor termeni, folosiți în domeniul tehnic cum sunt: **brățară** (de fixare a unei piese); **fus** (de bielă, a arborelui cotit); **furcă** (a ambreiajului, a schimbătorului de viteze,a suportului de bombe); **săgeată** (a macaralei, a bompresului la navele cu pânze); **schelet** (al avionului, al navei) etc.

Cuvântul polisemantic **cap** (parte a corpului la om şi animale), deosebit de omonimele sale **cap** ("parte de uscat care înaintează în mare, promontoriu") şi **cap** al pistonului (la un motor) se foloseşte şi în terminologia de marină, unde are, de asemenea, mai multe sensuri, cum ar fi: 1- "parte superioară a gâtului coloanei arborelui gabier sau arboretului"; 2- "vârf de catarg"; 3- "unghiul format între direcția Nord şi axul longitudinal al navei la un moment dat"; 4- "partea cea mai înaintată, în sensul marşului, a unui convoi, a unei formațiuni de nave"; 5- "nod la extremitatea unei parâme" (în sintagmele terminologice **cap de bulgar, cap de danez** etc.).

Din exemplele menționate reiese că fenomenul polisemiei este prezent şi în rândul termenilor, fapt remarcat şi de autorii unei lucrări de semasiologie, în care precizează că: "… şi în domeniul terminologiei, care constituie principala citadelă a monosemiei, legea multiplicării semnificațiilor îşi croieşte drum, în ciuda eforturilor conştiente ale reprezentanților diverselor ştiințe de a optimiza şi standardiza sistemul lor terminologic, prin respectarea legii codului ideal: "un singur semn- un singur sens."[7]

Prin modificările de sens o parte din termenii polisemantici menționați, proveniți din limba comună, funcționează ca omonime. Este firesc, după cum remarca acad. Ion Coteanu, ca „un cuvât polisemantic să se poată desface în tot atâtea omonime câte sensuri (sau trimiteri la referent) are conținutul lui.”[8]

Lingvistul V.P.Danilenko remarca faptul că: "…în terminologie este întâlnită varianta în care polisemia se descompune într- atât încât aceasta devine omonimie".[9]

Sunt cazuri în care adjectivele primesc sens terminologic, ele intrând în compunerea unor sintagme specifice unui domeniu, ca de exemplu:

- **apă liberă** (cu sensurile: 1-apă lipsită de ghețuri; 2-apă lipsită de pericole; 3-largul mării);
- **apă moartă** (cu sensurile: 1-apă fără curenți; 2-apă adâncă cu fund din prundiş şi pietriş, cu curenți slabi; 3-fenomen ce are loc ca urmare a suprapunerii a două straturi cu salinitate diferită);

[7] M.Bucă, I.Evseev, *Probleme de semasiologie*, Editura "Facla", Timişoara, 1976, p.37.

[8] Ion Coteanu ş.a., *Limba română contemporană. Vocabularul*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1985, p.125, unde se menționează că: "… adesea unul sau mai multe sensuri ale cuvintelor polisemantice se caracterizează prin utilizarea lor foarte frecventă, dacă nu exclusivă, în contexte specifice unei anumite variante functionale (limbaj sau stil)…".

[9] V.P.Danilenko, *Russkaja terminologia. Opyt lingvističeskogo opisanija*, Moskva, 1977, p.70.

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

- **braț fals** (parâma dată de la prova unei nave la primul banc din prova unei bărci de salvare). În aceste sintagme adjectivele **liberă, moartă** şi **fals** au sensuri diferite de cele din limba literară.

Antonimele **viu ≠ mort, cu funcție** determinativă în sintagmele terminologice **operă vie** (partea imersă a corpului navei) şi **operă moartă** (partea bordului navei aflată la suprafață) nu exprimă, după cum se vede, aceleaşi însuşiri ca în limba comună. Ca o consecință a derivării semantice, pot deveni termeni şi unele verbe din limba comună, cum sunt cele din îmbinările următoare:

-a guverna o navă (a dirija o navă cu ajutorul cârmei);

-a sugruma (folosit cu sensurile:1- a susține din loc în loc o parâmă dată în lungul bordului sau altui obiect, folosind capete de parâmă; 2- a strânge frâna cabestanului/ vinciului pentru ca lanțul ancorei să se fileze mai greu);

- **a asurzi ramele** (a acoperi ramele sau a înfăşura furcheții cu cârpe pentru a nu face zgomot la ramare; măsură de precauție ce se lua noaptea pe timpul deplasării bărcilor la abordajul unei nave inamice ancorate).

Schimbări de sens se pot produce şi la nivelul unui element constitutiv al unui termen compus. Astfel, în termenul **contraamiral**, elementul **contra-** şi-a pierdut sensul de "împotriva", "opus", cu care apare în cuvintele **contraatac**, **contrarevoluție**, **contracandidat** etc. Termenul **contraamiral** denumeşte un grad militar din flotele multor țări corespunzător gradului de general-maior din trupele de uscat.

Pe lângă fenomenul de terminologizare (ca rezultat al unor transferuri semantice din sfera vocabularului comun în cea a limbajelor profesionale), are loc şi fenomenul invers (antonim)- determinologizarea. Termenul, prin esența sa, este lipsit de expresivitate, de nuanțe conotative, dar, trecând în altă sferă semantică, el contribuie la dezvoltarea laturii expresive a vocabularului. Tendința vorbitorilor spre expresivitate în procesul comunicării este un imbold permanent pentru dezvoltarea unor sensuri lexicale noi. Nu de puține ori întâlnim expresii de tipul: **a fi într-o bujie, a avea ceva la bord, a debarca pe cineva, a ateriza undeva, a-şi face plinul, a fi bine ancorat, a se menține pe linia de plutire** etc.

Asemenea expresii apartin argourilor sau unităților frazeologice, fiind folosite în anumite situații, în contexte adecvate, imprimând o anumită coloratură stilistică în exprimare.

Pe baza materialului lexical studiat şi a analizei acestuia din punct de vedere al structurii semantice se poate concluziona că între limba comună şi limbajele speciale (terminologii) există legături indisolobile de complementaritate ce evidențiază atât aspecte comune, cât şi unele particulare legate de specificul domeniului de activitate. După cum afirmă Paul Miclău: "… de multă vreme între limbajele speciale şi limba comună este un nesfârşit du-te vino; rezultatul este cristalizarea unor omonimii sau a unor polisemii, în cadrul cărora se manifestă mai multe semnificații tehnice, pe lângă cea curentă". Autorul subliniază că "analiza semantică în cadrul limbajelor speciale va

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)

lua în considerare fiecare manifestare tehnico-ştiinţifică a unui lexem, lăsând la o parte nivelul uzual, mai cu seamă cel figurat".[10]

Indiferent de factorii care determină modificarea structurii semantice a cuvintelor din limba comună, acest proces se poate realiza prin mecanismul transferului complexului sonor de la un denotat la altul, cu alte cuvinte, prin derivarea semantică. Sensul nou, cel terminologic al unor astfel de unităţi lexicale poate fi corect perceput de majoritatea vorbitorilor. Întrucât, în unele cazuri, imaginea originală a denotatului s-a şters în totalitate, sensul nou poate fi înţeles corect doar pe baza definiţiilor date în lucrări lexicografice de specialitate.

Modificările din structura semantică a cuvintelor au consecinţe atât în planul paradigmatic (având în vedere schimabrea sferei lor de întrebuinţare), cât şi în cel sintagmatic (ţinând cont de noile posibilităţi asociative în contexte specifice subsistemului de referinţă).

BIBLIOGRAFIE

Bejan, Anton, Bujeniţă, Mihai, *Dicţionar de marină*, Editura Militară, Bucureşti, 1979.
Bucă, M., Evseev, I., *Probleme de semasiologie*, Editura "Facla", Timişoara, 1976.
Coteanu, Ion, Forăscu,N., Bidu-Vrânceanu, A., *Limba română contemporană. Vocabularul*, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985.
Danilenko, V.P., *Russkaja terminologia. Opyt lingvističeskogo opisanija*, Moskva, 1977.
Dicţionarul explicativ al limbii române, DEX, Editura Academiei R.S.România, 1975.
Dicţionarul tehnic român- rus, Editura Tehnică, Bucureşti, 1986.
Graur, Alexandru, *Studii de lingvistică generală . Varianta nouă*, Bucureşti, 1960.
Semantică şi semiotică, sub redacţia acad. I.Coteanu şi prof.dr. Lucia Wald, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1981.
Slovar' inostrannych slov, redaktor L.N. Komarova, Moskva, 1980.
Vodă, Ştefan, *Terminologia maritimă militară în limba rusă contemporană* (teză de doctorat), Bucureşti, 1997.
Voenno- morskoj slovar', glavnyj redaktor V.N.Černavin, Moskva, 1990.

[10] Paul Miclău, *op.cit.*, p.68-69.

BDD-A3663 © 2004 Ovidius University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 07:51:00 UTC)